

امتحان، انگیزش و یادگیری



آموزش خلاق کودک محور

نویسنده: بتول سبز علی سنجانی

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان



مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان





بدیهی است که «امتحان» بر شیوه‌ی یادگیری دانش‌آموزان و رغبت آنان به یادگیری تأثیر می‌گذارد. اما سؤال این است که: این تأثیر چگونه است و آیا به یادگیری دانش‌آموزان کمک می‌کند؟ وضوح شاهدیم که هم دانش‌آموزان دوست دارند بدانند تا چه حد یاد گرفته‌اند و هم معلمان مایلند از میزان پیشرفت دانش‌آموزان مطلع شوند. این آگاهی به هر دو گروه کمک می‌کند، فرایند یادگیری را در راه صحیح آن پیش برند. افراد دیگری نیز شامل والدین، سایر معلمان و حتی کسانی که قرار است دانش‌آموزان را در مشاغل متفاوت استخدام کنند، علاقه‌مندند از سوابق آموزشی و شیوه‌ی عملکرد آنان در دوران تحصیل مطلع شوند. اطلاعات مربوط به دانش‌آموزان معمولاً به صورت نمره یا رتبه ثبت و گزارش می‌شود. از طرف دیگر، سنجش عملکرد دانش‌آموزان معیاری برای سنجش شیوه‌ی عملکرد معلمان، مدرسه و نظام آموزشی است.

در این مقاله، موضوع مورد بحث این نیست که آیا ما باید از دانش‌آموزان امتحان پایانی بگیریم یا نه بلکه پرسش این است که: اولاً این کار را چگونه باید انجام دهیم؟ و ثانیاً چگونه از نتایج برای ارتقای سطح یادگیری فراگیر استفاده کنیم؟ تکرار امتحانات در دانش‌آموزان این تصور را ایجاد می‌کند که امتحان بسیار مهم است لذا ترغیب می‌شوند، به دنبال شیوه‌هایی باشند که قبولی آنان را تضمین می‌کند

فاصله عمیق‌تر می‌شود؟ نظرها درباره امتحان متفاوت است. گروهی معتقدند که امتحان گرفتن باعث ارتقای سطح یادگیری می‌شود. زیرا امتحان، دانش‌آمو و معلم را وامی‌دارد، برای یادگیری هرچه بیشتر تلاش کنند. یکی از دلایل مهم توجه به این امر آن است که موفقیت دانش‌آموزان باعث تشویق معلمان می‌شود و آنان را از عواقب نتایج نامطلوب امتحان معاف می‌کند. از طرف دیگر، مدارس را وادار می‌کند تا برای بهبود وضع آموزشی‌شان بیشتر بکوشند. این دلایل سبب شده‌اند که این گروه، امتحان گرفتن را به نفع دانش‌آموزان بدانند. «وقتی از آنان انتظار پیشرفت داریم، طبیعی است که بیشتر هم حمایتشان می‌کنیم تا هر چه بیشتر بهتر یاد بگیرند».

گروه دیگر بر این عقیده‌اند که امتحان گرفتن باعث افزایش رغبت یادگیری در آن گروه از فراگیران می‌شود که همواره در امتحان موفق بوده‌اند. به علاوه، این گروه از دانش‌آموزان فقط به منور پیشرفت در جهتی تلا می‌کنند که شیوه‌ی امتحان آنان را می‌کشاند و نه در جهت هدف‌های یادگیری. امتحان در مورد دانش‌آموزان دیرآموز (متوسط به پایین) باعث کاهش اعتماد به نفس آنان می‌شود و بنابراین، در تلاش آنان برای یادگیری تأثیر منفی می‌گذارد. و در یک کلام، امتحان شکاف بین دانش‌آموزان قوی و ضعیف را عمیق‌تر می‌کند. از طرف دیگر، وقتی امتحان به صورت نهایی و خارج از مدرسه انجام می‌شود، معلمان و نیز دانش‌آموزان همواره با هدف موفقیت در این گونه امتحانات تلاش می‌کنند. لذا می‌کوشند تا با خواسته‌ها و شیوه‌های این امتحانات آشنا شوند. خلاصه این که همه‌ی تلاش‌ها در جهت موفقیت در این امتحانات است و نه در جهت بهبود و افزایش کیفیت یادگیری؛ اما



هدف آموزش، یعنی «تبدل فراگیرنده به یک یادگیرنده‌ی مادام‌العمر». توسط همه‌ی دست‌اندرکاران آموزش تایید شده است. این هدف بر افزایش رغبت به یادگیری تاکید فراوان دارد و واضح است که انگیزه‌ی یادگیری زمانی یاد می‌شود که فراگیرنده از یادگرفتن لذت می‌برد و نیز بداند چگونه یاد می‌گیرد.

پژوهش‌ها و تأثیر امتحان بر رغبت یادگیری

در بررسی مقاله‌های مرتبط، ما تأثیر چند بعدی امتحان پایانی بر انگیزه‌ی یادگیری فراگیرندگان را بررسی کردیم و به دنبال پاسخ پرسش‌های زیر بودیم:

به طور کلی امتحان چه تأثیری بر افزایش انگیزه‌ی دانش‌آموزان و یادگیری دارد؟

تأثیر امتحان تا چه حد به ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان وابسته است؟

تأثیر امتحان تا چه حد به شرایط سنجش و امتحان گرفتن وابسته است؟

با قبول تأثیر امتحان بر دانش‌آموزان، چه مستنداتی دال بر تأثیر آن بر معلم و شیوه‌ی آموزش وی موجودند؟

چه فعالیت‌هایی و در چه شرایطی، احتمالاً می‌توانند اثرات مثبت امتحان را افزایش و اثرات منفی آن را کاهش دهند؟

در ادامه، یافته‌های پژوهشی را که بودجه‌ی آن توسط «بنیاد نافیلد» و مرکز EPPI تأمین شده بود، مرور خواهیم کرد. سپس بر کاربرد این یافته در سیاست‌گذاری و اعمال آن در رابطه با کار معلم در کلاس، مدیریت مدارس، بازرسی و ارزش‌یابی مدارس و سیاست‌های امتحان منطقه‌ای و سراسری تمرکز خواهیم کرد.

امتحان و انگیزش

در مرحله‌ی مطالعاتی، ابتدا به دنبال یافتن مستنداتی بودیم که «امتحان و سنجش پایانی» را به مفهوم پیچیده‌ی «انگیزش برای یادگیری» مرتبط سازد. در این پروژه، «امتحان و سنجش پایانی» عملکرد مجموعی دانش‌آموزان را مورد قضاوت قرار می‌دهد. این نوع امتحان شامل هر نوع امتحان پایانی، به صورت نهایی یا معلم ساخته است که امکان دارد، خود معلم هم آن را تصحیح کند و نمره بدهد. انگیزش برای یادگیری، تمام مؤلفه‌های انگیزش مثل «کوشش و تلاش»، «اعتماد به نفس» و «خودارزیابی»، و نیز دامنه‌ی وسیع انگیزش‌های «درونی» و «بیرونی» را دربر می‌گیرد. بعضی از این مؤلفه‌ها را در شکل شماره‌ی ۱ مرتب کرده‌ایم. همان‌طور که مشاهده می‌شود، سنجش فقط یکی از چند عاملی است که بر «انگیزش برای یادگیری» تأثیر دارد.

مهم‌ترین یافته‌ها



جست‌وجوی وسیع پژوهش‌های منتشر شده، به یافتن ۱۸۳ مطالعه‌ی نسبتاً مرتبط با پرسش تحقیق انجامید. ویژگی ۱۹ مورد از پژوهش‌های مذکور این بود که هدفشان جست‌وجوی دلایل مستند و معتبر بود. مطالعه‌ی یافته‌ها و مستندات حاکی از آن بود که میزان تاثیر امتحان بر انگیزه‌ی یادگیری، به ویژگی‌های فراگیرنده و شرایط یادگیری او بستگی دارد. دیگر این که آینده‌ی یادگیری فراگیرنده از سنجش و شیوه‌ی انجام آن تأثیر می‌پذیرد و لذا، سنجش از این منظر نیز باید مورد توجه قرار گیرد. البته در همین زمان هم بعضی یافته‌ها، روش‌هایی برای افزایش تاثیرات مثبت امتحان و کاهش تاثیرات منفی آن روی انگیزه‌ی یادگیری در دانش‌آموزان ارائه می‌کردند.

اعتمادبه‌نفس: دانش‌آموزان به عنوان یادگیرنده برای هدف آموزش «تبدیل فراگیرنده به یک یادگیرنده‌ی مادام‌العمر» است. این هدف بر افزایش رغبت به یادگیری تأکید فراوان دارد و واضح است که انگیزه‌ی یادگیری زمانی زیاد می‌شود که فراگیرنده هم از یادگرفتن لذت ببرد و هم بداند چگونه یاد می‌گیرد. با افزایش سن فراگیرندگان، رغبت یادگیری کاهش پیدا می‌کند و خشم، بدگمانی، بی‌اعتمادی و دلواپسی، در مورد امتحانات نهایی افزایش می‌یابد (به تصویر صفحه مراجعه شود) خود ارزش قائل هستند و اعتمادبه‌نفس دارند.

احساس موفقیت: عبارت است از میزان احساس موفقیت فرد در فرایند یادگیری.

خودتنظیمی: نشان می‌دهد که دانش‌آموزان برای برداشتن گام بعد آماده است.

هم‌سو با هدف: هدف دانش‌آموزان برای عمیق و پایدار است و نه قبولی در امتحان (که ممکن است به یادگیری آسیب برساند).

علاقه: دانش‌آموزان به یادگیری علاقه‌مند است. تلاش: دانش‌آموز در انجام فعالیت‌ها تلاش و سعی کافی دارد.

تمرکز بر کار: میزانی که دانش‌آموز بر فرآیند یادگیری خود نظارت و کنترل دارد، قبل از آن که به وسیله‌ی دیگران جهت داده شود. احساس خودیادگیرنده: حس دانش‌آموز نسبت به خود به عنوان یک فراگیرنده در ارتباط با تجاربی که حاصل از درگیری او در فعالیت‌های کلاسی است. هیچ‌یک از پژوهش‌های مورد مطالعه به تمام وجوه و مؤلفه‌های فوق نپرداخته‌اند، اما اغلب یافته‌ها بر مستندات بیش از یک پژوهش استوار بوده‌اند. از این به بعد، در آنچه بیان می‌شود، فقط به شماره‌ی پژوهش‌ها در فهرست پیوست اشاره می‌شود.

امتحان و ایجاد انگیزه‌ی یادگیری

تمام مطالعاتی که بر ایجاد انگیزه‌ی یادگیری در دانش‌آموزان تأکید داشته‌اند، در این که امتحان بر اعتمادبه‌نفس دانش‌آموزان تاثیر دارد، متفق‌القول هستند. برای مثال، در دو پژوهش از این پژوهش‌ها، نشان داده است که



وقتی امتحان طبق برنامه‌ی ملی انگلستان برگزار می‌شدند، میزان کاهش اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان ضعیف، بیشتر از دانش‌آموزان قوی بوده است. پیش از ورود این شیوه‌ی سنجش به برنامه‌ی درسی مدارس، اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان ضعیف بیشتر از دانش‌آموزان قوی بوده است و اعتمادبه‌نفس از موفقیت یا عدم موفقیت آنان در امتحان در امتحان تأثیر نمی‌پذیرفت یا عدم موفقیت آنان در امتحان تأثیر نمی‌پذیرفت. اگرچه صریحا نمی‌توان ادعا کرد که کاهش اعتماد به نفس در دانش‌آموزان معلول این شیوه‌ی امتحان‌گیری است، ولی تلویحا این نتیجه‌گیری منطقی به نظر می‌رسد، زیرا اعتمادبه‌نفس حاصل تجارب آموزشی و نیز عاملی برای تعیین یادگیری‌های بعدی است. به زبان ساده، یکی از نتایج امتحان به شیوه‌های رایج، کاهش اعتمادبه‌نفس در آن گروه از دانش‌آموزان است که در امتحانات چندان موفق نیستند.

دانش‌آموزان مدارس ابتدایی نیز واقفاند که امتحان محدوده‌ی بسیار باریکی از آموخته‌های آنان را به تصویر می‌کشد. وقتی امتحان ویژگی کلاس می‌شود، عملکرد دانش‌آموزان در امتحان، بسیار باارزش‌تر از آموخته‌های آنان می‌شود. هنگامی که امتحان مهم‌ترین معیار برای قضاوت در مورد دانش‌آموز می‌شود، طبیعی است که آنان نیز خودشان را بر اساس آن محک بزنند. دانش‌آموزانی که نقاط قوت و آموخته‌هایشان در خارج از محدوده‌ای است که امتحان داده‌اند، نسبت به توانایی‌های خود احساس بدی پیدا می‌کنند.

نتایج امتحانات نهایی در مورد تک‌تک فراگیرندگان، مثلا نتایج امتحانات نهایی کلاس یازدهم در ایرلند شمالی، تأثیر بسیار زیادی بر دانش‌آموزانی گذاشته است که نمره‌ی خوبی نگرفته‌اند. امتحاناتی نیز که برای سنجش مدارس و نه دانش‌آموزان انجام می‌شود، مثل امتحانات نهایی انگلیس و یا امتحانات تصادفی در آمریکا نیز می‌تواند به همین اندازه تأثیرگذار باشد. دانش‌آموزان از امتحانات مکرر و محدودیت‌های برنامه آگاه‌اند. در بین آنان، آن گروه که نسبت به موفقیت خود اطمینان دارند، امتحان دادن را دوست دارند. دانش‌آموزان موفق روش‌های مناسب برای امتحان دادن را یاد گرفته‌اند و در مقایسه با گروه ناموفق، شناخت مثبت‌تری نسبت به خود دارند. دانش‌آموزان ضعیف، همواره در امتحان دستپاچه می‌شوند، زیرا معتقدند قبلا شواهدی نشان داده‌اند که معمولا آنان موفق نمی‌شوند و به این دلیل، اعتمادبه‌نفس خود را از دست داده‌اند. در نهایت این‌گونه امتحانات باعث افزایش شکاف بین دانش‌آموزان ضعیف و قوی می‌شوند. تکرار امتحانات دانش‌آموزان این تصور را ایجاد می‌کند که امتحان بسیار مهم است و لذا آنان ترغیب می‌شوند، به دنبال شیوه‌ها اغلب مانع از تلاش و احساس مسئولیت در آنان برای آموختن و یادگیری پایدار می‌شود. به عبارت دیگر، امتحانات مکرر از ایجاد تفکر سطوح بالا را در فراگیران جلوگیری می‌کنند.

رابطه‌ی امتحان و ویژگی‌های دانش‌آموزان



دانش‌آموزانی که در امتحان به موفقیت نمی‌رسند، از این جهت متضرر می‌شوند که برچسب «تنبل» و «ناموفق» می‌خورند و لذا، نسبت به توانایی یادگیری خود احساس بدی پیدا می‌کنند، اعتماد به نفس خود را از دست می‌دهند، و امکان تلاش موفقیت در آنان شدیداً کاهش پیدا می‌کند. تنها زمانی دانش‌آموزان ناموفق قادر خواهند بود خود را از این چرخه‌ی معیوب خلاص کنند که حامی قوی و پشتیبانی (در مدرسه یا خانه) به آنان کمک کند، راه موفقیت را بیابند.

احتمالاً دانش‌آموزان سال‌های بالاتر (یعنی ۱۱ ساله‌ها به بالا)، نسبت به دانش‌آموزان جوان‌تر از معنای نمره دادن درک و فهم بیشتری دارند. این گروه با وجود این که به قضاوت معلم و نمره دادن او اعتماد چندانی ندارند، اما در عمل برای امتحان اهمی بیشتری قائل‌اند. دانش‌آموزان بزرگسال تلاش و توانایی را عامل موفق شدن در امتحان می‌دانند، حال آن که دانش‌آموزان خردسال موفقیت خود را مدیون تمرین و عوامل خارجی می‌پندارند. دانش‌آموزان بزرگسال نیز بر عملکردشان در امتحان و میزان موفقیتشان (که با نمره یا رتبه سنجیده می‌شود)، تاکید بیشتری دارند. احتمال این که دانش‌آموزان بزرگسال و ضعیف کمتر تلاش کنند و پاسخ پرسش‌های امتحان را به صورت تصادفی و حدسی بدهند، بیشتر است. هیچ شاهدی دال بر تاثیر سن در اتخاذ خط مشی‌ها (چک کردن کنترل زمان و غیره) موجود نیست. اما نشان داده شده است که با افزایش سن فراگیرندگان، رغبت یادگیری کاهش پیدا می‌کند و خشم، بدگمانی، بی‌اعتمادی و دلواپسی، در مورد امتحانات نهایی افزایش می‌یابد در این مورد، اضطراب در دختران بیشتر از پسران عامل شکست را در درون خود می‌جویند و آن را کمتر به عوامل شکست را در درون خود می‌جویند و آن را کمتر به عوامل خارجی مرتبط می‌کنند. این امر نشانه‌ای از اعتماد به نفس سطح پایین آن‌ها می‌دانند؛ به خصوص زمانی که آنان توانایی‌های خود را محدود و ثابت فرض می‌کنند.

این مطالع نشان داد که تأثیر امتحان بر دانش‌آموزان، وابسته به عوامل زیر است:

میزان احساس موفقیت دانش‌آموزان ۳ (میزان توانایی فردی دانش‌آموزان در انجام موفقیت‌آمیز یک کار) میزان رغبت و انگیزه‌ی فراگیرندگان که شدیداً تحت تأثیر تشویق و یا تنبیه‌هایی است که به واسطه‌ی عملکردشان در امتحان دریافت می‌کنند (انگیزه‌های بیرونی). این مورد تا حدی با یادگیری و رضایت خاطری که شخص پس از یادگیری احساس می‌کند، تفاوت دارد (انگیزه درونی).

تشویق فراگیرندگان به خودارزیابی و کسب توانایی «خودتنظیمی»^۴ (در برابر فشارهایی که توسط بزرگسالان خارج از مدرسه اعمال می‌شود). بدیهی است، شیوه‌ی بازخورد امتحان به دانش‌آموزان، بر انگیزه‌ی آنان برای یادگیری تأثیر می‌گذارد و این تأثیر بسیار مهم است؛ زیرا هنگامی که دانش‌آموز از عملکرد خود در امتحانات مشابه قبلی احساس موفقیت کرده است، این احساس بر عملکرد وی در امتحان بعدی تأثیر می‌گذارد و احتمال

تکرار موفقیت را بیشتر می‌کند.

اگر بازخورد معلم به دانش‌آموز به او کمک کند تا مشکلات و ضعف‌های خود را در انجام تکالیف برطرف کند، به احتمال زیاد دانش‌آموز رغبت پیدا می‌کند، بیشتر بکوشد. اما زمانی که دانش‌آموز این بازخوردها را به صورت نمره و رتبه دریافت می‌کند و به عبارت دیگر، زمانی که بازخورد معلم به دانش‌آموز نسبی و مقایسه‌ای است، دانش‌آموز تلاش خود را بیشتر به کسب نمره و یا رتبه‌ی بالاتر معطوف می‌کند و کمتر به یادگیری عمیق می‌پردازد.

زمانی که خود معلم سؤال‌های امتحانی را طراحی می‌کند، خیلی بهتر و مؤثرتر می‌تواند هدف و انتظارات خود را از انجام این امتحانات برای دانش‌آموزان توضیح دهد و احساس موفقیت آن‌ها را تقویت کند. علاوه بر آن، وقتی وظیفه‌ی سنجش دانش‌آموزان کلاً به مدارس واگذار شود (و کمتر به صورت نهایی)، احساس موفقیت در دانش‌آموزان بیشتر می‌شود.

«گفت‌وگوی سازنده» در مورد امتحان، بی‌شک در برگزاری سنجش مناسب در مدرسه تاثیر مثبت دارد، در حالی که تاکید بر مواردی غیر از هدف‌های عملکردی، تأثیر منفی می‌گذارد. هرچه دانش‌آموزان در تنظیم فرایند یادگیری خود توانا تر باشند، به یادگیری بیشتر علاقه‌مند می‌شوند و در همان حال، تمرکز بر جنبه‌های یادگیری در کارهایشان افزایش می‌یابد. هنگامی که به دانش‌آموزان در انجام تکالیف حق انتخاب و امکان خودسنجی داده شود، آنان توان کنترل کار را پیدا می‌کنند و توجه آنان بیشتر به یادگیری معطوف می‌شود تا این که صرفاً پاسخ درست بدهند. زمانی که دانش‌آموزان نمره را وسیله‌ای برای دریافت تحسین والدین و اجتماع تلقی کنند، تحت فشار قرار می‌گیرند تا از معلمان توقع داشته باشند، بیشتر آنچه استحقاق دارند، نمره بدهند. هم‌چنین، فشار والدین بر دانش‌آموز بیشتر می‌شود تا نمره‌ی بهتری بگیرد، زیرا به مدارس سطح بالاتر دانش‌آموز به وی اجازه‌ی ورود به مدارس سطح بالاتر را می‌دهد. اما این امر باعث می‌شود، اضطراب دانش‌آموز زیادتر شود؛ علی‌رغم این که وی خانواده را همواره حامی خود می‌داند.

زیرنویس‌ها

«گفت‌وگوی سازنده» در مورد امتحان، بی‌شک در برگزاری سنجش مناسب در مدرسه تأثیر مثبت دارد، در حالی که تأکید بر مواردی غیر از هدف‌های عملکردی، تأثیر منفی می‌گذارد

منبع: رشد مشاور مدرسه « شماره ۱۰





مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال هزار و سیصد و هفتاد و نه از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	سندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	کتاب هددهد
hodhod.com	گزیده ترین کتاب های کودک و نوجوان	